

Datum
18 maart 2008

Ons kenmerk
BPR 2008/51690

Onderdeel
DGBK/BPR

Inlichtingen
Diana van Driel
T 070-3613156
F

Uw kenmerk

Blad
1 van 1

Aantal bijlagen
1

Bezoekadres
Schedeldoekshaven 200
2511 EZ Den Haag

Postadres
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Internetadres
www.bprbzk.nl

De Stichting "Wij vertrouwen stemcomputers niet"
t.a.v. dhr. R. Gonggrijp
Linneausparkweg 98
1098 EJ Amsterdam

Onderwerp
Schaderapport Nedap

Geachte heer Gonggrijp,

Zoals u bekend heb ik ermee ingestemd dat Nedap in het kader van de bezwaarprocedure tegen het besluit van de staatssecretaris van 17 oktober 2007 tot intrekking van de goedkeuringsbesluiten van alle Nedap stemmachines, een schaderapport zou indienen. Ik heb dit schaderapport inmiddels ontvangen. Op verzoek van Nedap is toepassing gegeven aan het bepaalde in artikel 7:4, zesde lid, Awb. In de versie van het schaderapport dat aan u als belanghebbende wordt toegezonden, zijn alle aantallen en bedragen onleesbaar gemaakt. Ik verwijs hierbij naar artikel 10, eerste lid onder c, van de Wob, op grond waarvan het verstrekken van bedrijfsgegevens, die vertrouwelijk aan de overheid zijn meegedeeld, achterwege kan blijven.

Tevens wil ik u bij deze in de gelegenheid stellen te reageren op dit schaderapport. Ik wil u verzoeken mij zo snel mogelijk, doch uiterlijk 1 april 2008, een reactie op dit rapport, zo u daar behoefte aan hebt, te doen toekomen. Na ontvangst van uw eventuele reactie zal ik besluiten of het noodzakelijk is een nieuwe hoorzitting te plannen.

DE STAATSSECRETARIS VAN BINNENLANDSE ZAKEN EN
KONINKRIJKSRELATIES,

voor deze,

DE DIRECTEUR AGENTSCHAP BASISADMINISTRATIE
PERSOONSGEGEVENS EN REISDOCUMENTEN,

G. Rutgers

cc. Stbbe (t.a.v. dhr. Koeman, Postbus 75640, 1070 AP Amsterdam)

Schaderapport Nedap Election Systems

Zoals aangegeven tijdens de op 20 december 2007 gehouden hoorzitting ondervindt Nedap schade (bij handhaving) van het besluit van de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties de goedkeuringsbesluiten van stemmachines te laten vervallen.

Deze schade bestaat onder andere uit de elementen uit onderstaande opsomming waarbij wij het voorbehoud willen maken dat deze zich niet beperkt tot het genoemde aangezien de gevolgen van het handelen van de Staatssecretaris voor met name de buitenlandse markten waarschijnlijk pas over enkele maanden duidelijk zullen worden. Daarnaast zal in de komende maanden duidelijk worden of het advies van de Commissie Korthals Altes definitief wordt opgevolgd, zodat er al dan niet een toekomstige markt voor verkiezingssystemen in Nederland zal ontstaan.

Nederland

Audio ondersteuning:

In de Legal, Operational and Technical Standards for e-voting Recommendation Rec(2004)11 and explanatory memorandum van de Raad van Europa, dat mede is ondertekend door de Nederlandse overheid, is vastgelegd dat kiezers met een handicap in de gelegenheid gesteld moeten worden zelfstandig hun stem uit te brengen: "E-voting systems shall be designed, as far as it is practicable, to maximise the opportunities that such systems can provide for persons with disabilities." (Biz. 9, Legal standards, punt 3) Dit document heeft overigens ook als referentiedocument gediend bij het opstellen van de aanbevelingen van de cie. Korthals Altes.

Nedap is in 2004 begonnen met de ontwikkeling van een stemmachine met audio ondersteuning, de zogenaamde Visual Impaired Device (VID) waarvoor tevens een octrooi is aangevraagd.

De door Nedap aangeboden stemmachine met audio ondersteuning geeft de overheid de mogelijkheid om aan de in de Raad van Europa overeengekomen eis voor toegankelijkheid voor kiezers met een visuele- of leesbeperking te voldoen.

De Minister heeft in zijn brief van 16 november 2005 er duidelijk op gewezen dat hij dit als een verantwoordelijkheid van de gemeenten ziet (zie bijlage 1).

De inzet van een dergelijke audio ondersteuning wordt ook geadviseerd door de Kiesraad in haar advies aan de Minister van juni 2006 (zie bijlage 2).

Door de betrokken belangenorganisaties voor mensen met een visuele beperking wordt aanbevolen dergelijke systemen op toegankelijke stembureaus binnen iedere gemeente in te zetten.

Voorts heeft de Kiesraad op 22 januari 2008 in haar 'Advies inzake Bijstandverlening in het stemlokaal' nog eens het belang van de audio ondersteuning benadrukt voor kiezers met een (technische) leesbeperking en gebrekkige taalbeheersing. In haar advies stelt de Kiesraad:

"b. Bijstandverlening vanwege analfabetisme of het niet voldoende beheersen van de Nederlandse taal

..... De Kiesraad acht met name voor deze groep kiezers het gevaar van ongewenste beïnvloeding van de wil in het stemlokaal reëel aanwezig; niet te controleren valt wat er zich precies in het stemhokje afspeelt indien een kiezer bij het uitbrengen van zijn stem wordt bijgestaan.De Kiesraad ondersteunt het

Schaderapport Nedap Election Systems

standpunt van het kabinet om, overeenkomstig een eerder advies van de Kiesraad¹, in de nieuwe wetgeving te regelen dat gemeenten verplicht zijn om (gespreid over de gemeente) stemlokalen aan te wijzen die toegankelijk zijn voor kiezers met een beperking. In dat kader kan gedacht worden aan een audiomachine." (zie bijlage 3).

NB de Nedap VID kan meertalig worden uitgevoerd.

Een en ander heeft in 2006 geresulteerd in de inzet van de eerste stemmachines die deze audio ondersteuning boden. In maart 2006 hebben 11 gemeenten een dergelijke stemmachine ingezet, en in november 2006 24 gemeenten. De animo vanuit de gemeenten om dit door de overheid vastgestelde beleid uit te voeren was groot, mede door het invoeren van het stemmen op een willekeurig stembureau (SWS).

Bij handhaving van het bestreden besluit zullen ten minste [REDACTED] machines met deze voorziening niet worden afgezet waardoor een schade ontstaat van [REDACTED]

Draadloze netwerkverbinding

Een andere eis uit de door de Nederlandse overheid mede ondertekende document Recommendation Rec(2004)11 van de Raad van Europa wordt op blz. 7 genoemd;
"-delivering voting results reliable and more quickly;

Om tegemoet te komen aan deze eis heeft Nedap in 2005 de ERTU (Electronic Results Transmitting Unit) ontwikkeld. Deze unit, die los staat van de stemmachine, maakt het mogelijk om de verkiezingsresultaten via een beveiligde draadloze netwerkverbinding over te zenden naar een centraal resultaat verwerkingssysteem in het gemeentehuis.

De bedoelde introductie tijdens de Tweede Kamer verkiezingen van november 2006 is op verzoek van BZK en de Kiesraad uitgesteld. Daar wij tot 17 oktober 2007 geen aanwijzingen hadden dat het beleid rond het gebruik van de stemmachines zou worden gewijzigd, hebben wij dit verzoek destijds zonder verder voorbehoud gehonoreerd. Dit ondanks het feit dat bij een presentatie op het NVVB congres bleek dat bij een marktintroductie in 2006 er door een zeer groot aantal gemeenten besteld zou worden voor 2007.

Het honoreren van het verzoek heeft er toe geleid dat pas bij de verkiezing van de leden van de Provinciale Staten 2007 een experiment heeft kunnen plaatsvinden in een 2-tal gemeenten. Het succes van deze pilot heeft het door vele gemeenten in eerder stadium getoonde interesse verder bestendigd hetgeen resulteerde in diverse aanvragen.

Bij handhaving van het bestreden besluit zal het niet mogelijk zijn dit product verder te vermarkten waardoor, bij een conservatieve inschatting, ten minste 4000 eenheden niet kunnen worden afgezet en een schade ontstaat van [REDACTED]

¹ Zie het advies van de Kiesraad inzake inzet van voor gehandicapten aangepaste voorzieningen in stemlokalen van 31 juli 2006 (zie bijlage 2)

Schaderapport Nedap Election Systems

Onderhoudscontracten

Voor het onderhoud van stemmachines is door 234 gemeenten een overeenkomst met een looptijd van 10 jaar of een aanvullende verlenging van 5 jaar afgesloten. Een onderdeel van deze contracten is het ter beschikking stellen van reserve stemmachines. Hiervoor hebben wij [REDACTED] stemmachines op voorraad. In deze overeenkomsten is het intrekken van goedkeuringen van de Nedap-stemmachines door de Staatssecretaris niet als ontbindende voorwaarde opgenomen. Vooralnog wordt er vanuit gegaan dat partijen gehouden zullen worden aan het nakomen van deze overeenkomsten.

Bij handhaving van het besluit en in de situatie dat gemeenten toch van mening zijn geen gevolg te hoeven geven aan hun contractuele verplichtingen om reden van het intrekingsbesluit van 17 oktober 2007 ontstaat voor ons een schade van [REDACTED]

Verhuur stemmachines

Tijdens landelijke en gemeentelijke verkiezingen en referenda worden stemmachines verhuurd aan gemeenten (voorbeeld: verhuur van stemmachines voor [REDACTED] [REDACTED]). Hiervoor hebben wij een voorraad van [REDACTED] (verhuur)stemmachines beschikbaar. Bij handhaving van het bestreden besluit zal het niet mogelijk zijn deze dienstverlening verder te vermarkten waardoor een schade ontstaat van [REDACTED]

Verkoop stemmachines

Nieuwe klanten:

Van de 443 Nederlandse gemeenten wordt er in 7 gemeenten handmatig gestemd en wordt in 35 gemeenten gestemd met het systeem van de firma SDU. De goedkeuring van dit systeem is in 2006 opgeschort waardoor 11 gemeenten tijdens de laatste 2 verkiezingen gebruik hebben gemaakt van de Nedap-stemmachines. Een voorzichtige inschatting van het aantal van deze gemeenten dat over zou gaan op een Nedap stemmachine vertegenwoordigt een waarde van [REDACTED]

Extra machines:

In verband met de groei van diverse gemeenten worden ieder verkiezingsjaar extra stemmachines aangeschaft. Dit vertegenwoordigt een waarde van ten minste [REDACTED]

Vervangingsmarkt:

De ES3A stemmachine is om technische reden afgekeurd en mag niet meer ingezet worden bij verkiezingen. Deze stemmachines, [REDACTED] stuks, zouden dan ook voor 2009 vervangen moeten worden. Dit vertegenwoordigt een waarde van [REDACTED]

Schaderapport Nedap Election Systems

Stemmachines die in de periode van 1993 tot 1998 zijn geleverd zijn door gemeenten bedrijfseconomisch afgeschreven en zouden binnen afzienbare tijd vervangen worden. Mede hiervoor is het type ESN1 ontwikkeld als opvolger van de huidige ES3 stemmachine. Hoewel niet exact is aan te geven om welke aantallen hier gaat, mag aangenomen worden dat de aantallen voor de jaren 2007, 2008 en 2009 zullen uitkomen op [REDACTED] stuks.

Dit vertegenwoordigt een waarde van [REDACTED]

Bij handhaving van het bestreden besluit ontstaat, voor wat betreft de verkoop van stemmachines, een schade van [REDACTED]

Buitenland

Totaal min. € 8.040.800
max. € 15.080.700

Door het bestreden besluit wordt het Nedap uiterst moeilijk gemaakt haar product te exporteren. Het besluit wordt in de diverse buitenlandse markten uitgelegd als signaal dat de Nedap-stemmachines ondeugdelijk zouden zijn. Het is immers de eigen overheid die de producten voor de thuismarkt diskwalificeert en daarmee ook voor de buitenlandse markten. De gevolgen hiervan zullen pas over enkele maanden duidelijk worden en wij houden ons dan ook het recht voor hier, indien nodig, op terug te komen.

Afgezien van bovenstaand heeft de handelswijze van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties de in jaren opgebouwde goede reputatie van Nedap als betrouwbare partner voor haar relaties grote schade toegebracht.

Bylage 1

Federatie Slechtzienden- en blindenbelang
t.a.v. mw. W.J. Speijkers
Postbus 2062
3500 GB Utrecht

Datum
18 november 2005

Ons kenmerk
2005-0000278479

Onderwerp
CB

Inlichtingen
mr. drs. D.C.J. van Driel
T 070 4268874
F 070 4267634

Uw kenmerk

Blad
1 van 2

Aantal bijlagen
0

Bezoekadres
Schedeldoekhaven 200
2511 EZ Den Haag

Postadres
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Internetadres
www.mlnbz.nl

Onderwerp
Toegankelijk stemmen voor slechtzienden

Geachte mevrouw Speijkers,

Met belangstelling las ik uw brief van 20-10-2005, waarin u namens de Federatie Slechtzienden- en blindenbelang aandacht vraagt voor de toegankelijkheid van stemapparatuur voor slechtzienden en blinden.

In het bijzonder wijst u op het feit dat inmiddels stemapparatuur is ontwikkeld die mensen met een visuele beperking zelfstandig kunnen gebruiken. Verder vraagt u mij om voor nieuwe stemapparatuur de eis te stellen, dat deze zelfstandig gebruikt kan worden door mensen met een visuele beperking. Ten slotte verzoekt u mij de certificering van de nieuwe apparatuur te bekostigen.

De problematiek die u onder mijn aandacht brengt, is voor mij niet nieuw. Mij is bekend dat een fabrikant van stemmachines voornemens is een voor visueel gehandicapten geschikte machine voor goedkeuring aan te bieden. Naar het zich laat aanzien zal de goedkeuring van deze machine op grond van de huidige regelgeving mogelijk zijn. Aan certificering van een stemmachine geschikt voor visueel gehandicapten zijn voor zover nu valt na te gaan geen extra kosten verbonden. De kosten van het certificeringsproces dienen daarom naar mijn oordeel zoals gebruikelijk voor rekening van de fabrikant te komen.

Tevens verzoekt u mij in regelgeving vast te leggen dat alle nieuwe stemapparatuur geschikt moet zijn voor gebruik door visueel gehandicapten. Ik ben voornemens van mening dat een dergelijk eis te ver gaat. Ik wil op dit punt geen verplichtingen opleggen. Het is de verantwoordelijkheid van gemeenten bij de aanschaf van nieuwe machines rekening te houden met de behoeften van visueel gehandicapte kiezers. De additionele kosten verbonden aan dergelijke machines zijn voor zover nu valt te beoordelen gering. Bovendien is voornemens slechts één stemmachinefabrikant bezig met de ontwikkeling van dergelijke apparatuur en acht ik het onwenselijk, zeker gezien de huidige markt voor

Datum
16 november 2006

Ons kenmerk
2005-0000276476

Onderdeel
CB

Blad
2 van 2

stemmachines in Nederland, die een sterk monopolie karakter heeft, op een dergelijke wijze in te grijpen.

Bovendien zie ik voor gemeenten mogelijkheden om in het kader van het stemmen in een willekeurig stembureau, dat naar het zich laat aanzien in 2007 landelijk kan worden ingevoerd, een aantal stembureaus zodanig in te richten dat deze maximaal toegankelijk zijn voor gehandicapten. De toegankelijkheid van het stemproces is immers niet alleen een zaak van toegankelijke stemmachines. Via goede voorlichting kan de gemeente deze mogelijkheden onder de aandacht van alle kiezers brengen. Zelf zal ik er bij gemeenten op aandringen dat zij op dit punt een extra inspanning verrichten.

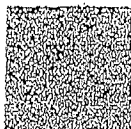
Tot slot wil ik u vriendelijk bedanken voor uw brief en de verwachting uitspreken dat de hierboven aangegeven ontwikkelingen zullen leiden tot de gewenste verhoogde bruikbaarheid van de stemapparatuur.

DE MINISTER VOOR BESTUURLIJKE VERNIEUWING EN
KONINKRIJKSRELATIES,
voor deze,
DE DIRECTEUR CONSTITUTIONELE ZAKEN EN WETGEVING,

H. P. Heida

Bijlage 2

KIESRAAD

De minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en
Koninkrijksrelaties
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Onderwerp

Spontaan advies inzake inzet van voor
gehandicapten aangepaste voorzettingen in
stemlokalen

De Kiesraad heeft naar aanleiding van de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen
besloten u spontaan advies uit te brengen over de inzet van voor gehandicapten
aangepaste voorzettingen in stemlokalen.

De toegankelijkheid van stembureaus voor gehandicapten is iedere verkiezing
weer een punt van aandacht. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de oproep die een aantal
belangengroeperingen van gehandicapten oriëntatie heeft gedaan aan alle
gemeenten om voor de in 2007 geplande verkiezingen in overleg met de
belangenorganisaties een zodanige structurele situatie tot stand te brengen dat
iedereen zelfstandig kan stemmen (zie bijlage 1).¹

Gelukkig staan de ontwikkelingen op dit gebied niet stil. Bij de afgelopen
gemeenteraadsverkiezingen op 7 maart jl. was het voor het eerst voor visueel
gehandicapten mogelijk om te stemmen met behulp van een aangepast
stemmablaad. Elf gemeenten hebben bij deze verkiezing besloten in één van hun
stembureaus een aangepaste stemmablaad in te zetten.² Na de verkiezingen
heeft de Kiesraad een evaluatierapport ontvangen dat is gemaakt in opdracht van
de Federatie Slechtzienden- en Blindenbelang over het gebruik en de waardering
van deze voorzetting.³ Uit het onderzoek (zie bijlage 2) blijkt dat het aangepaste
stemmen door de respondenten in hoge mate wordt gewaardeerd. Helaas blijkt
ook uit het onderzoek dat het aantal visueel gehandicapte kiezers dat gebruik
maakte van de mogelijkheid beperkt was. Onvoldoende voorlichting wordt in het
rapport als mogelijke reden hiervoor aangedragen. Ook het feit dat kiezers in vier
van de elf gemeenten niet zomaar in ieder stembureau mochten stemmen, maar

¹ Oproep van Overleg Lichamelijk Gehandicapten, Arnhemland (OLGA), Chronisch zieken en
Gehandicaptenraad (CG-Raad), Federatie van Ouderverenigingen (FvO) en de Landelijke Federatie van
Belangenbehartigers 'Onderling Sterk' (LFB OS), 7 maart 2006

² De volgende gemeenten hebben gebruik gemaakt van een aangepaste stemmablaad: Apeldoorn,
Arnhem, Dongen, Eindhoven, Emmelo, Groningen, Runkum, Venray, west Maas en Waal, Zoetermeer en
Zwolle.

³ Het eindrapport Gebuikersonderzoek aangepaste stemapparatuur, Ipsa Facto-Data BV, maart 2006.

Bylage 2

Datum
1 Juni 2006

Ops kenmerk
2006-0000136826

Onderdeel
Kiesraad

Inlichtingen
Mevr. drs. P.J. Young
T (070) 428 7404
F (070) 428 6489

Uw kenmerk

Blad
1 van 3

Aantal bijlagen
2

Bezoekadres
Herengracht 21
2511 EG Den Haag

Datum
1 juni 2006

Org. kenmerk
2006-0000120025

Onderwerp
Kiesraad

Blad
2 van 3

eerst zelf een kiezerspas moesten aanvragen is als mogelijke drempel in het rapport genoemd.

De Kiesraad is van oordeel dat toegankelijkheid van de verkiezingen, ook voor gehandicapten, een groot goed is. Gelet op het gegeven dat Nederland een groot aantal visueel gehandicapten kent, acht de Kiesraad het waarschijnlijk dat bij goede voorlichting over een dergelijke faciliteit, ruim gebruik zou worden gemaakt van deze aangepaste stemmachine.⁴

Uw voornemen om het stemmen in een willekeurig stemlokaal als landelijke voorziening in te voeren, biedt naar het oordeel van de Kiesraad een geschikte gelegenheid om de aangepaste stemmachine onder de aandacht te brengen en om maatregelen te nemen die de inzet van dergelijke stemmachines vergroten. Het is dan namelijk mogelijk voor een gemeente om in één stemlokaal (of één aantal stemlokalen) extra voorzieningen te treffen die het stemproces voor deze groep mensen aanzienlijk toegankelijker maakt. Als kiezers in ieder willekeurig stemlokaal binnen de gemeente een stem kunnen uitbrengen, zou één stemlokaal met aangepaste voorzieningen voor visueel gehandicapten in beginsel voldoende zijn. Dit betekent dat de kosten van een dergelijke voorziening beperkter uitvallen en realisatie ervan binnen bereik zou komen.

Een stemlokaal uitgerust met voor visueel gehandicapten stemmachine, zou daarnaast ook voor andere groepen gehandicapten extra toegankelijk kunnen worden gemaakt, bijvoorbeeld door rekening te houden met drempel-overschijgers, doorgangsmaten en manoeuvreerruimte voor rolstoelgebruikers of een stembureau in het stemlokaal te benoemen die ook gebarentaal kent. Vanzelfsprekend zouden deze voorzieningen bovenop de reeds bestaande voorzieningen voor gehandicapten dienen te worden gerealiseerd en dient in de voorlichting te worden vermeld dat gehandicapten ook vanzelfsprekend in een andere willekeurig stemlokaal aan de verkiezingen kunnen deelnemen.⁵

De Kiesraad verzoekt u met het oog op de aankomende verkiezingen voor Provinciale Staten en Tweede Kamer aandacht te vragen bij gemeenten, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Nederlandse Vereniging van Burgerzaken (NVVB) voor de inzet van aangepaste stemmachines en andere voorzieningen voor gehandicapten. Gemeenten zouden aangespoord kunnen worden om over te gaan tot de aanschaf van een aangepaste stemmachine en

⁴ De groep blinden en slechtzienden in Nederland bestaat volgens de Federatie Slechtzienden- en Blindenbelang uit 650.000 mensen die zo slecht zien dat een bril niet voldoende corrigerend werkt. 150.000 mensen zo slecht zien dat ze in het dagelijkse leven hior echt last van hebben en 20.000 mensen die blind zijn.

⁵ Uit artikel 4 lid 2 van de Kieswet volgt af voort dat burgemeester en wethouders er zorg voor dienen te dragen, dat zoveel mogelijk stemlokalen zodanig zijn gelegen en ingericht dat zij geschikt zijn voor kiezers met lichamelijke gebreken toegankelijk zijn.

Datum
1 juni 2000

De kenmerk
2000-0000100026

Onderdeel
Kiepraad

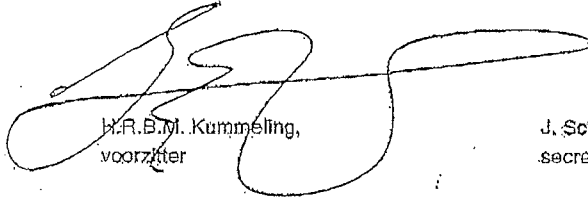
Blad
3 van 3

zouden gevraagd kunnen worden extra voorlichting te geven over deze mogelijkheid.

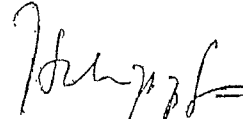
Een andere mogelijkheid zou zijn om de nu bestaande regels voor de toegankelijkheid van stemlokalen aan te vullen. In de Kieswet is al geregeld dat burgemeester en wethouders de plicht hebben zorg te dragen dat zoveel mogelijk stemlokalen zodanig zijn gelegen en ingericht dat zij geschikt zijn voor kiezers met lichamelijke handicaps. U zou kunnen overwegen hieraan toe te voegen dat in iedere gemeente tenminste één stemlokaal ingericht dient te worden met speciale voorzieningen voor gehandicapte kiezers waaronder een voor visueel gehandicapten aangepaste stemmachine.

Een afschrift van deze brief is aan de VNG, de NVVB en aan een aantal belangengroeperingen voor blinden en slechtzienden gezonden.

Hoogachtend,

H.R.B.M. Kummeling,
voorzitter

J. Schipper-Spanninga,
secretaris-directeur

Bijlage 1

OPROEP AAN GEMEENTEN

Partijen,

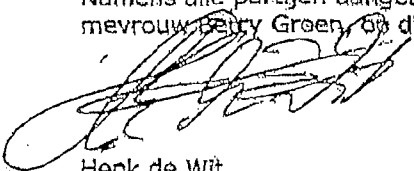
Overleg Lichamelijk Gehandicapten Amstelland (OLGA),
Chronisch zieken en Gehandicaptenraad (CG-Raad)
Federatie van Ouderverenigingen (FVO)
Landelijke Federatie van Belangenbehartigers 'Onderling Sterk'(LFB OS)

roepen alle gemeenten in Nederland op om

- o voor de volgende verkiezingen in 2007 in overleg met de (lokale) belangenorganisaties een structurele oplossing te realiseren waardoor iedereen zelfstandig kan stemmen
- o het gaat dan onder andere om
 - dat de stembureaus goed bereikbaar en toegankelijk zijn
 - dat iedereen (ook mensen met zintuiglijke beperkingen of problemen met lezen) gebruik kan maken van stemapparatuur
 - dat er een juiste omgang is met mensen met handicap
 - dat mensen met verstandelijke beperkingen assistentie mogen krijgen in het stemhokje/ hiervoor een aanpassing van de kieswet bepleiten.
- o en elke Nederlander die kiesgerechtigd is beschikt over dit fundamentele grondrecht

De Taskforce Handicap en Samenleving ondersteunt deze oproep.

Namens alle partijen aangeboden aan de burgemeester van Uithoorn,
mevrouw Betty Groen, op dinsdag 7 maart 2006,

Henk de Wit,
Voorzitter OLGA

15032006

Bylage 2

Gebruikersonderzoek aangepaste stemapparatuur

Eindrapport

Houten, maart 2006

drs. J.M. Redeker
drs. D.G. Kooij
drs. M.F. van den Berg

INHOUDSOPGAVE

1.	INLEIDING	2
1.1.	Aanleiding	2
1.2.	Doel	2
1.3.	Leeswijzer	2
2.	METHODE	3
2.1.	Inleiding	3
2.2.	Monitoring aantal gebruikers	3
2.3.	Exit-interviews met gebruikers aangepast stemapparaat	4
3.	RESULTATEN	5
3.1.	Inleiding	5
3.2.	Werkwijze en bediening van het apparaat	5
3.3.	Informatievoorziening	7
3.4.	Belang van aangepast stemapparaat	9
3.5.	Opinie medewerkers stembureaus	10
4.	TOT SLOT	11

1. INLEIDING

1.1. Aanleiding

Bij de gemeenteraadverkiezingen afgelopen 7 maart 2006 was het in elf gemeenten in Nederland voor visueel gehandicapten mogelijk om gebruik te maken van een aangepast stemapparaat. Door audio ondersteuning en instructie via een koptelefoon en met behulp van knoppen met tactiele herkenning was het ook voor hen mogelijk om zelfstandig te stemmen. Op dit aangepaste stemapparaat kon zowel gewoon als aangepast gestemd worden. Voor aangepast stemmen diende het apparaat, voorafgaand aan het stemmen, speciaal in te worden gesteld.

De volgende gemeenten hebben gebruik gemaakt van een speciale stemmachine: Apeldoorn, Arnhem, Dongen, Enschede, Ermelo, Groningen, Renkum, Venray, West Maas en Waal, Zoetermeer en Zwolle. In deze gemeenten was in één stembureau een aangepast apparaat geplaatst en waren burgers vrij in de keuze van het stembureau waar zij hun stem uit wilden brengen of ze konden een kiezerspas aanvragen waarmee ze bij ieder stembureau in de gemeente hun stem konden uitbrengen.

1.2. Doel

Het stemmen via een aangepaste stemmachine was bij de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen voor het eerst mogelijk. De Federatie Slechtzienden- en Blindenbelang is dan ook erg geïnteresseerd in de mate en de wijze waarop van deze nieuwe mogelijkheid gebruik wordt gemaakt. De Federatie Slechtzienden- en Blindenbelang heeft Ipso Facto, bureau voor beleidsonderzoek, gevraagd om een quickscan te doen naar het gebruik en de waardering van deze voorziening.

Het doel van het onderzoek is drieledig. Via gebruikerservaringen zal in eerste instantie de werkwijze en het bedieningsgemak van het apparaat in kaart worden gebracht. Vervolgens wordt gekeken naar de informatievoorziening omtrent het apparaat en de verkiezingen en tot slot zal het belang van het aangepaste stemapparaat in kaart worden gebracht.

1.3. Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk wordt een beschrijving gegeven van de methode van onderzoek. In hoofdstuk 3 worden de resultaten beschreven. Hoofdstuk 4 bevat tenslotte een weergave van de belangrijkste resultaten.

2. METHODE

2.1. Inleiding

Het onderzoek bestaat uit twee onderdelen. Zo is aan alle elf gemeenten waar gebruik gemaakt kon worden van een aangepast stemapparaat voor visueel gehandicapten, gevraagd om bij te houden hoeveel mensen er daadwerkelijk van het apparaat gebruik maakten. Daarnaast zijn in drie gemeenten, te weten Apeldoorn, Enschede en Ermelo, exit-interviews met gebruikers van de apparatuur gehouden. Op deze drie stemlocaties is tevens de opinie van het stembureau personeel in kaart gebracht.

2.2. Monitoring aantal gebruikers

In alle elf gemeenten met een aangepast stemapparaat is bijgehouden hoeveel mensen daadwerkelijk gebruik hebben gemaakt van het apparaat. In onderstaande tabel is het aantal gebruikers per gemeente weergegeven.

Aantal gebruikers aangepast stemapparaat per gemeente

Gemeente	Aantal gebruikers
Apeldoorn	4
Amhem	0
Dongen	0
Enschede	7
Ermelo	20
Groningen	5
Renkum	15
Venray	4
West Maas en Waal	0
Zoetermeer	0
Zwolle	10
Totaal	65

In totaal hebben 65 mensen hun stem uitgebracht met behulp van het aangepast stemapparaat. In een aantal gemeenten is voorafgaand aan de verkiezingsdag gericht informatie onder de visueel gehandicapten verspreid en was er dus een indicatie van het potentiële aantal stemmers met een visuele beperking. Voor de andere gemeenten geldt dat er van tevoren geen duidelijke verwachting was over hoeveel mensen precies van het aangepaste apparaat gebruik zouden maken. De meeste gemeenten hebben uiteindelijk aangegeven dat ze toch een grotere opkomst hadden verwacht van mensen die gebruik wilden maken van het aangepaste stemapparaat.

In de gemeenten Amhem, Dongen, West Maas en Waal en Zoetermeer is uiteindelijk geen gebruik gemaakt van het aangepaste stemapparaat. Er zijn wel visueel gehandicapten geweest om te stemmen, maar zij hebben met behulp van een medewerker van het

stembureau, een familielid of een begeleider hun stem uitgebracht via de gewone stemmachine. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat kiezers in deze gemeenten, met uitzondering van Zoetermeer, van tevoren zelf een kiezerspas aan moesten vragen om in ieder stembureau in de gemeente hun stem uit te kunnen brengen. In de gemeenten Ermelo en Renkum is relatief het meest gebruik gemaakt van het aangepaste stemapparaat. In Ermelo was het apparaat aanwezig in een stembureau in de nabijheid van alle woon- en werkvoorzieningen van Sonneheerd, een kennis- en dienstencentrum voor slechtzienden en blinden. In Renkum was het apparaat geplaatst op een locatie bij Het Schild, een woonzorgcentrum voor visueel gehandicapte ouderen, te Wolfheze. In deze gemeenten hoefden de kiezers ook geen kiezerspas aan te vragen om in ieder stembureau te mogen stemmen, maar waren ze vrij in hun keuze voor het stembureau.

2.3. Exit-interviews met gebruikers aangepast stemapparaat

Voor de exit-interviews met gebruikers van het aangepast stemapparaat is een korte vragenlijst ontwikkeld. In deze vragenlijst wordt ingegaan op de werkwijze en de bediening van het apparaat, op de informatievoorziening omtrent het apparaat en het belang dat gehecht wordt aan het apparaat.

In de gemeenten Apeldoorn, Enschede en Ermelo zijn ter plaatse exit-interviews gehouden. Omdat de opkomst in de gemeente Renkum uiteindelijk ook nog relatief hoog bleek te zijn, is besloten om de mensen die in deze gemeente gebruik hebben gemaakt van het aangepast stemapparaat de dag na de verkiezingen nog telefonisch te interviewen. In onderstaande tabel is de respons per gemeente weergegeven.

Respons exit-interviews

Gemeente	Totaal aantal gebruikers	Aantal exit-interviews
Apeldoorn	4	3
Enschede	7	6
Ermelo	20	18
Renkum	15	10
Totaal	46	37

3. RESULTATEN

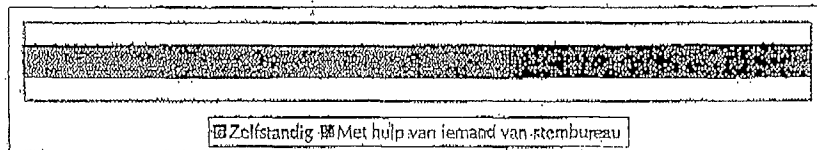
3.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een beschrijving gegeven van de resultaten van de in totaal 37 exit-interviews. De voornaamste reden dat mensen gebruik hebben gemaakt van het aangepaste stemapparaat was omdat ze blind of slechtziend zijn. Een aantal van hen was daarnaast slechthorend of zat in een rolstoel. Verder bleek iets minder dan de helft van de respondenten man en iets meer dan de helft was vrouw. De leeftijd van de jongste respondent was 20 jaar en de oudste respondent was 89 jaar. De gemiddelde leeftijd van de respondenten was 60 jaar.

3.2. Werkwijze en bediening van het apparaat

Van de respondenten die gebruik hebben gemaakt van het aangepaste stemapparaat heeft bijna tweederde dit zelfstandig gedaan en heeft iets meer dan eenderde hulp gehad van iemand van het stembureau. Dit is weergegeven in onderstaande figuur.

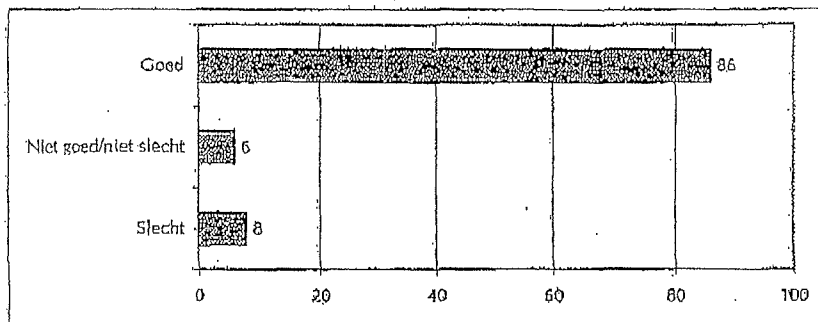
Mate van zelfstandigheid bij uitbrengen stem (in percentages)

Iets meer dan de helft van de respondenten bleek van tevoren (thuis) een gebruiksinstructie van het apparaat doorgenomen te hebben. De overige respondenten hadden geen gebruiksinstructie ontvangen. Bijna alle respondenten blijken verder op het stembureau een gebruiksinstructie te hebben gehad. Slechts drie respondenten geven aan deze niet te hebben gehad.

Driekwart van de respondenten vond dat het snel duidelijk was hoe het apparaat werkte. De overige respondenten hadden iets meer moeite met het apparaat. Over de audio-instructie zijn de meeste respondenten positief. Dit is weergegeven in het volgende figuur.

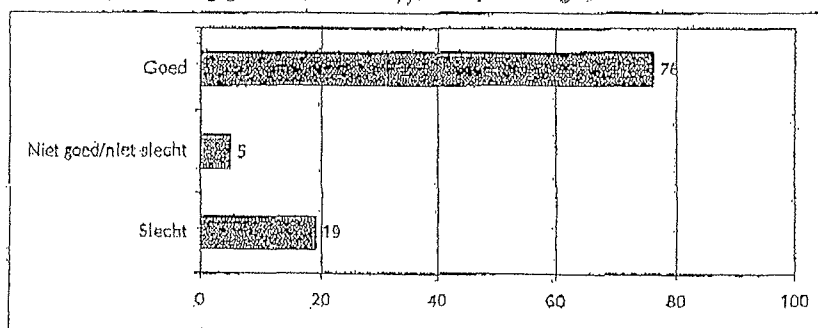
Beoordeling audio-instructie (in percentages)

De audio-instructie is door de meeste respondenten als goed ervaren. Twee respondenten geven aan niet echt een mening te hebben over de audio-instructie en drie respondenten geven aan dat de instructie niet goed was. Redenen hiervoor waren dat de koptelefoon te klein was en daardoor niet over het gehoorapparaat paste, dat de start van het stemmen niet duidelijk was en dat de omschrijving van de partijen en kandidaten niet duidelijk was en tussentijds te vaak herhaald werd. De gebruikte stem werd over het algemeen als prettig ervaren en de koptelefoon stoorde niet op het gehoorapparaat.

Ook over het bedieningsgemak van de knoppen zijn de meeste respondenten positief (zie figuur).

Beoordeling bedieningsgemak van de knoppen (in percentages)

Het bedieningsgemak van de knoppen wordt door driekwart van de respondenten als goed ervaren. Twee respondenten geven aan niet echt een mening te hebben over het bedieningsgemak en zeven respondenten vinden dat de knoppen slecht te bedienen zijn. Redenen hiervoor waren het ontbreken van de gebruikelijke braille op de knoppen en de kleine knoppen die niet goed voelbaar waren. Gesuggereerd is om de knoppen groter te

maken en duidelijk verhoogd of verlaagd te laten zijn. Een andere reden was het ontbreken van kleuren op de knoppen, waardoor de knoppen voor slechtzienden niet goed te onderscheiden waren. Ook werd een meer duidelijke feedback bij de knoppen verwacht op het moment dat een knop werd ingedrukt.

De meeste respondenten geven aan dat het stemmen vlot verliep. Slechts een vijfde gaf aan dat het stemmen langzaam of moeizaam ging. Het gemiddelde cijfer voor de werkwijze en bediening van het apparaat is dan ook een 8.

Opvallend is dat met name blinden en slechtzienden gebruik hebben gemaakt van het aangepaste stemapparaat. In principe is het apparaat ook geschikt voor andere groepen. Hiermee is echter weinig ervaring opgedaan. Een enkele respondent bleek naast de visuele beperking ook slechthorend te zijn of in een rolstoel te zitten. Voor deze respondenten bleek het aangepaste apparaat enkele nadelen te hebben. Zo moest voor enkele slechthorende respondenten het geluid van de audio-opname zo hard gezet worden dat andere mensen in het stemlokaal konden horen welke keuze de respondent maakte. Voor respondenten in een rolstoel was het niet mogelijk om recht achter het apparaat te zitten. De rolstoel moest schuin geplaatst worden en vervolgens was het snoer van de koptelefoon niet toereikend om gebruikt te worden. De koptelefoon zelf bleek ook voor veel respondenten niet handig te zijn. De koptelefoon moest via het achterhoofd op de oren geplaatst worden en niet recht op het hoofd zoals de meeste respondenten gewend zijn.

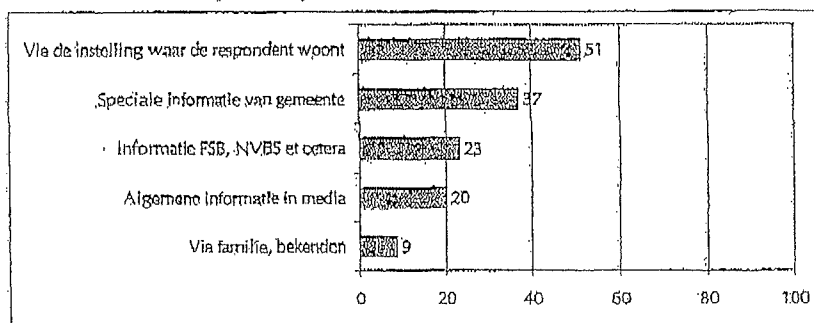
3.3. Informatievoorziening

In de gemeenten Apeldoorn, Enschede, Ermelo en Renkum is op verschillende manieren richtbaarheid gegeven aan het aangepaste stemapparaat. Zo is in alle lokale media aandacht besteed aan het aangepaste stemapparaat en hebben alle gemeenten op hun website een berichtje gewijd aan het feit dat er in één van de stembureaus in de gemeente gestemd kon worden met een aangepast stemapparaat. De gemeente Enschede heeft daarnaast alle visueel gehandicapten die aangesloten zijn bij de Nederlandse Vereniging van Blinden en Slechtzienden en in Enschede woonachtig zijn een (audio) cd-rom toegestuurd met daarop de gesproken kandidatenlijsten en de werkwijze van het apparaat op het stembureau. In totaal zijn ongeveer 30 cd-roms verstuurd. In Ermelo was ook een (audio) cd-rom beschikbaar, maar deze moesten de mensen zelf aanvragen. Daarnaast heeft Sonneheerdt in deze gemeente informatie gegeven over de aanwezigheid van het aangepaste stemapparaat. In de gemeente Renkum heeft Het Schild informatie verstrekt via de interne kabelkrant.

Uit de interviews blijkt eveneens dat er in de verschillende gemeenten en media aandacht is besteed aan de informatievoorziening vooraf. Slechts twee respondenten geven aan dat ze niet van het speciale stemapparaat op de hoogte waren. De overige respondenten wisten dat er op het betreffende stembureau een aangepast stemapparaat voor visueel gehandicapten zou zijn.

De respondenten blijken verder op verschillende manieren informatie over het aangepaste stemapparaat ontvangen te hebben. In het volgende figuur is aangegeven via welke bronnen de respondenten hun informatie hebben gekregen. De meeste respondenten hebben hun informatie via verschillende bronnen gekregen.

Informatiebronnen (in percentages)

Uit de figuur blijkt dat relatief de meeste respondenten de informatie over het aangepaste stemapparaat via de instelling waar zij wonen hebben gekregen. Iets meer dan eenderde van de respondenten heeft de informatie via de gemeente gekregen. Verder blijkt dat de meeste respondenten niet alleen op de hoogte waren van het aangepaste stemapparaat, maar ook van tevoren kennis hadden genomen van de kieslijst. Eenzesde van de respondenten had kennis genomen van een gewone kieslijst en de helft van een kieslijst in aangepaste vorm. Ongeveer een kwart van de respondenten had van tevoren geen kennis genomen van de kieslijst.

Het gemiddelde rapportcijfer dat de respondenten geven aan de informatievoorziening van de gemeente is een 6,4. De informatievoorziening had volgens een aantal respondenten beter gekund. Zo waren er enkele slechtzinnende respondenten die aangaven dat ze de stappen van het stemmen graag verduidelijkt hadden gezien met behulp van plaatjes. Ook waren er respondenten uit de gemeenten Apeldoorn en Ermelo die aangeven dat ze graag automatisch een (audio) cd-rom hadden ontvangen in plaats van deze zelf aan te moeten vragen. Hierbij werd opgemerkt dat zij dit aanbod ook vrij laat hebben gekregen. Ook waren er enkele respondenten die met name informatie in aangepaste leesvorm over de verschillende politieke partijen hebben gemist. Het bleek ook heel moeilijk (onmogelijk) om de folders die iedereen in de bus krijgt op een aangepaste manier te bemachtigen. Bij landelijke verkiezingen lukt dit vaak wel, maar op gemeente niveau is er weinig aangepaste informatie beschikbaar. Gesuggereerd is om alle mensen die klant zijn van Anders Lezen Bibliotheken en de FNB automatisch een (audio) cd-rom met informatie over aangepast stemmen te sturen.

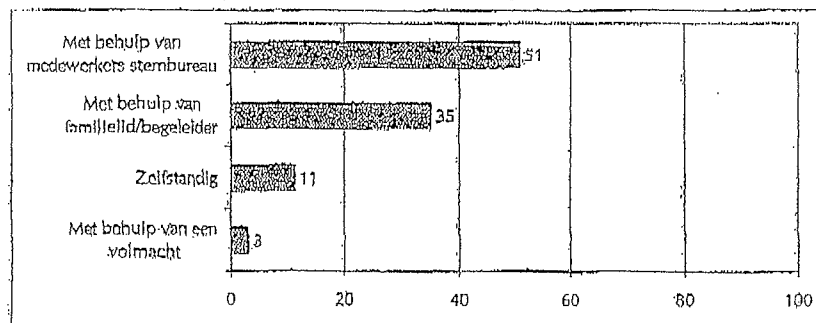
3.4. Belang van aangepast stemapparaat

Alle respondenten die hebben meegewerkt aan een interview vinden het erg belangrijk dat er een aangepast stemapparaat voor visueel gehandicapten is geplaatst in de gemeente waarin zij woonachtig zijn. Het stemapparaat levert volgens bijna iedereen een bijdrage aan het zelfstandig en discreet stemmen van mensen met beperkingen. Enkele respondenten gaven echter wel aan dat er, omdat het de eerste keer was dat het apparaat gebruikt kon worden, nog veel ondersteuning nodig was en er eigenlijk nog geen sprake was van discreet stemmen. Bijna de helft van de respondenten blijkt ook speciaal naar dit stembureau gekomen te zijn vanwege het aangepaste stemapparaat. De andere helft is er niet speciaal voor gekomen, maar moest sowieso in dit stembureau zijn/haar stem uitbrengen.

Bijna de helft van de respondenten vindt verder dat dit apparaat in alle stembureaus van alle gemeenten in Nederland zou moeten worden geplaatst. Hierbij wordt door een aantal respondenten opgemerkt dat zij echter wel kunnen begrijpen dat dit te duur is voor een gemeente. De andere helft van de respondenten vindt dat er in alle gemeenten in ieder geval één stembureau moet zijn met een voor visueel gehandicapten aangepast stemapparaat. Twee respondenten gaven verder aan dat het niet nodig is om dit aangepaste apparaat in meer stembureaus te plaatsen.

De wijze waarop de respondenten bij voorgaande verkiezingen hebben gestemd is in het volgende figuur weergegeven.

Manier van stemmen bij voorgaande verkiezingen (in percentages)

Uit de figuur blijkt dat ongeveer de helft van de respondenten bij voorgaande verkiezingen met behulp van een medewerker van het stembureau zijn/haar stem heeft uitgebracht. Iets meer dan eenderde van de respondenten deed dit met behulp van een familielid of begeleider en een vijfde stemde bij voorgaande verkiezingen zelfstandig. Deze respondenten gaven echter wel aan dat ze er dan op gokten de juiste kandidaat te

hebben gekozen. Eén respondent heeft bij voorgaande verkiezingen met behulp van een volmacht zijn stem uitgebracht.

Tijdens het onderzoek bleek echter ook dat er slechtzindigen waren die geen gebruik wilden maken van het aangepaste stemapparaat. Zij wilden gewoon stemmen net als anders. Zij hadden thuis de nodige voorbereidingen getroffen of maakten gebruik van een leesloep en konden zo het gewone stemapparaat gebruiken.

Uit bovenstaande blijkt reeds dat de respondenten het van belang achten dat er een aangepast stemapparaat voor visueel gehandicapten aanwezig is en dat blijkt ook uit het rapportcijfer dat ze er uiteindelijk aan geven, namelijk een 8,7. Bijna alle respondenten gebruikten de woorden 'fijn', 'goed' of 'geweldig' om het belang van het aangepast stemmen te benadrukken, zo blijkt uit de reacties. Ook zijn er respondenten die hun gemeente nadrukkelijk een pluim geven voor het initiatief. Het gaat in de meeste gevallen eigenlijk niet om het aangepaste stemapparaat, maar om het feit dat de gemeente kiest voor gelijke behandeling van alle kiesgerechtigden. Een respondent merkte op dat ze zich als gehandicapte vaak achtergesteld voelt en dat het geweldig is dat de gemeenten nu het initiatief heeft genomen om ook haar in staat te stellen om zelfstandig te stemmen. Een andere respondent vond dat het op deze manier het meest op een 'normale' situatie in een stembureau leek.

3.5. Opinie medewerkers stembureaus

Op de stembureaus waar de exit-interviews hebben plaatsgevonden, is ook naar de mening van de stembureau medewerkers gevraagd. Hieruit bleek dat het gewaardeerd werd dat de gemeente aandacht had voor het zelfstandig en discreet kunnen stemmen van visueel gehandicapten. Toch blijken er ook een aantal praktische kanttekeningen geplaatst te kunnen worden.

Zo blijkt het stemmen met de aangepaste stemmachine over het algemeen langer te duren dan het stemmen met de gewone stemmachine. Dit heeft vooral te maken met de audio-instructie. Deze leidt de kiezer langs de verschillende partijen en vervolgens langs de kandidaten op deze lijst. Op stembureaus waar meerdere stemmachines aanwezig waren, zoals in de gemeente Ermelo, was dit niet echt een probleem. Daar werd één apparaat gebruikt om gewoon te stemmen en de andere om met behulp van audio-ondersteuning te stemmen. In de gemeente Enschede, waar één stemmachine was geplaatst, leverde dit echter wel eens een wachtrij op.

De medewerkers van het stembureau hebben verder de indruk dat ouderen in veel gevallen liever toch met hulp van een medewerker van het stembureau op de gewone manier stemmen en zich niet zo snel aan een nieuw apparaat wagen. Het feit dat op de meeste locaties geen mogelijkheid was om voorafgaand aan de verkiezingsdag te oefenen met het nieuwe apparaat kan hier volgens hen een rol bij hebben gespeeld.

4. TOT SLOT

In Nederland was het bij de gemeenteraadsverkiezingen 2006 voor het eerst mogelijk om in elf gemeenten gebruik te maken van een aangepast stemapparaat. Het betrof de gemeenten Apeldoorn, Arnhem, Dongen, Enschede, Ermelo, Groningen, Renkum, Venray, West Maas en Waal, Zoetermeer en Zwolle. In deze gemeenten hebben 65 mensen hun stem uitgebracht op een aangepast stemapparaat. Van de 65 mensen hebben er 37 meegewerkt aan een exit-interview over hun ervaringen met het aangepast stemmen.

In de gemeenten Arnhem, Dongen, West Maas en Waal en Zoetermeer heeft niemand gebruik gemaakt van het aangepaste stemapparaat. Voor deze gemeenten is dat een teleurstellend resultaat. Een mogelijke reden zou kunnen zijn dat kiezers in deze gemeenten, met uitzondering van Zoetermeer, niet zomaar in ieder stembureau mochten stemmen, maar hiervoor eerst zelf een kiezerspas moesten aanvragen. Een ander reden zou kunnen zijn dat de visueel gehandicapten geen begeleiding konden organiseren om naar het stembureau te komen. In veel gevallen zijn ze hier van afhankelijk. Dit bleek ook in de gemeenten waar de exit-interviews zijn gehouden. Hier waren slechts twee respondenten die geheel zelfstandig (met blindengeleidehonden) naar het stembureau zijn gekomen. Zij merkten echter wel op dat ze de nodige moeite hadden om het stembureau te vinden.

Het aangepast stemmen wordt door de respondenten in zeer hoge mate gewaardeerd, men hecht veel belang aan het gebruik van aangepaste stemapparaten. Bijna iedereen vindt dat deze mogelijkheid in meer gemeenten aangeboden moet worden. De respondenten waarderen deze mogelijkheid dan ook met een 8,7.

Ook het bedieningsgemak van het apparaat vindt men goed. Gemiddeld geven de respondenten een 8. Hierbij wordt wel opgemerkt dat veel zaken die wat moeilijker verliepen te maken hadden met het feit dat dit de eerste keer was dat gebruik gemaakt kon worden van het aangepaste stemapparaat. Men heeft het idee dat men een volgende keer al veel vlotter gebruik kan maken van het apparaat. Wat betreft het bedieningsgemak is gesuggereerd de knoppen groter en duidelijker te maken, met een duidelijke tactiele feedback bij het gebruik. De koptelefoon werd niet altijd goed gebruikt, voor visueel gehandicapten is het waarschijnlijk handiger een groot en regulier model koptelefoon te gebruiken. Het snoer zou ook wat langer kunnen, zodat ook mensen in een rolstoel de koptelefoon kunnen gebruiken. Verder vond men dat er nog veel herhalingen in de audio-instructie voor kwamen, dit had minder gemogen.

De informatievoorziening had volgens een groot deel van de respondenten beter gekund. Hiervoor geven ze gemiddeld een 6,4. Er is veel informatie gegeven, maar wellicht heeft dit toch niet iedereen bereikt. Geopend is om alle bekende visueel gehandicapten automatisch informatie in aangepaste vorm te sturen, bijvoorbeeld via hun lidmaatschap van verenigingen voor blinden en slechtzienden of via hun lidmaatschap van Anders Lezen Bibliotheek of de FNB. Ook hierbij verwacht men dat in de toekomst bij steeds meer blinden en slechtzienden bekend zal worden dat aangepast stemmen mogelijk is.

ipso facto
L sociaal beleidsonderzoek

Ondanks enkele gewenste verbeteringen aan het apparaat of aan de informatievoorziening, wordt de mogelijkheid van aangepast stemmen hoog gewaardeerd. In de exit-interviews werd dan ook vaak 'fijn', 'goed' of 'geweldig' genoemd als beoordeling van dit aangepast stemmen.

Dit onderzoek is mogelijk gemaakt met financiële bijdragen van:

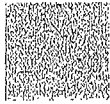
Nationaal Revalidatie Fonds

Gemeente Enschede

Federatie Slechtzienden- en Blindenbelang

Bijlage 3

KIESRAAD

De Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Onderwerp
Advies inzake Bijstandverlening in het
stemlokaal

Zoals reeds aangekondigd in het advies naar aanleiding van de evaluatie van de Tweede Kamer-, provinciale staten en Eerste Kamerverkiezingen 2006/2007¹, adviseert de Kiesraad u hierbij inzake 'Bijstandverlening in het stemlokaal'. Dit advies gaat in op bijstandverlening aan een kiezer die anders dan wegens zijn lichamelijke gesteldheid hulp behoeft. Meer in het bijzonder komt bijstandverlening aan analfabeten, zij die de Nederlandse taal niet of onvoldoende beheersen en mensen die vanwege een verstandelijke beperking moeite hebben met het uitbrengen van een stem, aan de orde. Tot slot zal kort worden ingegaan op de vraag door wie bijstand kan worden verleend.

Voorliggend advies kan ten aanzien van dit onderwerp tevens worden gezien als een reactie op het kabinetsstandpunt inrichting verkiezingsproces van 23 november 2007 (kenmerk: BPR2007/U59586). Overige opmerkingen van de Kiesraad ten aanzien van het kabinetsstandpunt zijn verwoord in de u onlangs toegezonden brief van 18 januari 2008.²

1. Inleiding

Bij iedere verkiezing bestaat er onduidelijkheid over de vraag in welke situatie en in het stemlokaal aan een kiezer bijstand kan worden verleend. Deze onduidelijkheid richt zich met name op de vraag of bijstand kan worden verleend aan mensen die anders dan vanwege een lichamelijke gesteldheid hulp

¹ Het advies naar aanleiding van de evaluatie van de Tweede Kamer-, provinciale staten en Eerste Kamerverkiezingen 2006/2007 van 16 november 2007, te raadplegen op www.kiesraad.nl onder advertezen 2007.

² Brief van 18 januari 2008, kenmerk 2008-000026497, te raadplegen op www.kiesraad.nl.

³ Naast vragen ontvangt de Kiesraad ook (emotionale) reacties van bijvoorbeeld ouders van kiezers met een verstandelijke beperking die op de dag van stemming door het stembureau zijn geweigerd.

Datum
22 januari 2008

One kenmerk
2008-000026085

Onderdeel
Klaarheid

Inlichtingen
mw. mr. R. Hoeweg
T (070) 428 8288
F (070) 428 8489

Uw kenmerk

Blad
1 van 11

Aantal bijlagen
0

Bezoekadres
Herengracht 21
2511 EG Den Haag

Datum
22 januari 2000

Ops kenmerk
2000-000020083

Onderdeel
Kiesraad

Blad
2 van 11

behoeven: het gaat zoals gezegd om analfabeten of laaggeletterden⁴, zij die de Nederlandse taal niet of onvoldoende beheersen en mensen die vanwege een verstandelijke beperking (geestelijke stoornis) moeite hebben met het uitbrengen van een stem waarbij bijvoorbeeld gedacht kan worden aan dementerende ouderen. Voor de goede orde zij erop gewezen dat de hulp aan kiezers met een lichamelijke beperking, zoals geregeld in artikel J 28 van de Kieswet, geen punt van discussie vormt.

Uit de beantwoording van Kamervragen over de bijstand aan kiezers om redenen die niet liggen in hun lichamelijke gesteldheid blijkt dat de regering van oordeel is dat 'het niet beheersen van de Nederlandse taal of analfabetisme strikt genomen niet valt onder het wégens een lichamelijke gesteldheid bijstand kunnen verlenen'.⁵

Van belang is dat het hier om twee verschillende groepen kiezers gaat. Analfabeten en zij die de Nederlandse taal niet of onvoldoende beheersen zijn, net als mensen die wel (Nederlands) kunnen lezen en schrijven, in beginsel in staat zelfstandig hun wil te bepalen. Bij mensen met een verstandelijke beperking hangt het al dan niet zelfstandig zijn wil kunnen bepalen af van de mate en de soort van beperking.

Bovendien wordt benadrukt dat in dit advies niet het actief kiesrecht van mensen met een verstandelijke beperking als zodanig aan de orde is; het gaat in dit advies primair om de vraag of deze groep kiezers bij de uitoefening van hun kiesrecht desgewenst in het stemlokaal mogen worden bijgestaan.

Artikel J 28 van de Kieswet luidt: 'Wanneer aan het stembureau blijkt dat een kiezer wegens zijn *lichamelijke gesteldheid* hulp behoeft, staat het toe dat deze zich laat bijstaan'. Bij bijstandverlening gaat het om het bieden van (fysieke) ondersteuning aan een kiezer bij het uitbrengen van zijn stem. De bijstand kan ook bestaan uit het, overeenkomstig de instructie van de kiezer, invullen van het stembiljet of bedienen van de stemmachines. Artikel J 28 van de Kieswet dient in samenhang te worden gelezen met artikel J 37 van de Kieswet dat bepaalt dat de voorzitter van het stembureau is belast met de handhaving van de orde in het stemlokaal tijdens de zitting.

⁴ Iemand is, volgens de definitie van de Stichting Lezen & Schrijven, analfabeet wanneer hij 15 jaar of ouder is en helemaal niet kan lezen en schrijven en dit ook niet heeft geleerd. Bij laaggeletterdheid of 'functioneel analfabetisme' behoort de persoon de lees- en schrijfvaardigheden op een dusdanig laag niveau dat iemand niet in staat is zich te ontwikkelen of om te functioneren in de maatschappij, thuis en op het werk. In Nederland hebben ongeveer 1,5 miljoen mensen moeite met lezen en schrijven. Voor (functioneel) analfabeten kan het uitbrengen van een stem een situatie zijn die men liever vermijdt, aldus Informatie van de Stichting Lezen & Schrijven.

⁵ Aangangsel Hand. II 2006-2007, nr. 124.

Datum
22 januari 2008

Ops. kenmerk
2008-000020085

Onderdeel
Kiesraad

Blad
3 van 11

'De aanwezigheid van een geestelijke stoornis kan niet een reden zijn om het verlenen van bijstand toe te staan. Immers er is in dat geval geen waarborg dat de stem overeenkomstig de wil van de kiezer wordt uitgebracht', zo blijkt uit de parlementaire behandeling van de Kieswet 1989.⁶ Ook te tijdens dezelfde behandeling van het wetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet door een toenmalig lid van de Tweede Kamer gevraagd om een voorziening te treffen voor analfabeten, maar daar is in het ontwerp van afgezien 'nu mag worden aangenomen dat ook een kiezer die niet kan lezen of schrijven, zich voldoende kan laten informeren over de op het stembiljet voorkomende lijsten en over de volgorde waarin deze op dat stembiljet zijn geplaatst'.

Het antwoord op de hiervoor genoemde aan de Kiesraad gestelde vraag luidt dan ook consequent dat bijstandsverlening aan mensen anders dan vanwege een lichamelijke beperking op grond van artikel J 2B van de Kieswet niet is toegestaan wegens het gevaar van ongewenste beïnvloeding.

De huidige Kieswet kent ten aanzien van bijstandsverlening in het stemlokaal een duidelijk onderscheid tussen mensen met een lichamelijke beperking en kiezers die om een andere reden moeite hebben met het uitvoeren van hun stem. De Kiesraad merkt hierbij op dat dit onderscheid in de praktijk niet altijd even nauwkeurig kan worden gemaakt, bijvoorbeeld omdat iemand zowel een lichamelijke als een verstandelijke beperking kan hebben.

2. Twee ontwikkelingen

Naast het onlangs verschenen kabinetsstandpunt inrichting verkiezingsproces geven twee ontwikkelingen aanleiding voor de Kiesraad om het onderwerp 'bijstandsverlening aan kiezers anders dan wegens een lichamelijke gesteldheid' opnieuw aan de orde te stellen.

(1) Als eerste ontwikkeling wordt genoemd de hiervoor reeds aangehaalde antwoorden van de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties op verschillende Kamervragen naar aanleiding van de Tweede Kamerverkiezing van november 2006. Aanleiding voor de vragen vormde onder meer het rapport van de Gemeentelijke Ombudsmen Amsterdam over de gemeenteraadsverkiezingen in Stadsdeel Bos en Lommer⁷, waar relatief veel kiezers de Nederlandse taal niet of nauwelijks beheersen. Op de vraag of mensen die de Nederlandse taal niet beheersen en daardoor zelfstandig geen

⁶ Kamerstukken II, 1987-1988, 20 264, nr. 3, p. 129.

⁷ Zie het Rapport 'Verkiezingen in Stadsdeel Bos en Lommer Gemeente Amsterdam' van 4 september 2006 en ook het rapport 'Evaluatie stemprocedure, Stadsdeel- en gemeenteraadsverkiezingen 2006' van 2 oktober 2007, beide van de Gemeentelijke Ombudsman van Amsterdam.

Datum
22 januari 2008

Orig. kenmerk
2003-000029006

Onderdeel
Kiesmed

Blad
4 van 11

keuze kunnen maken in een stembokje, begeleid mogen worden bij het uitbrengen van hun stem, antwoordde de Minister dat 'het niet beheersen van de Nederlandse taal of enalfabetisme strikt genomen niet valt onder artikel J 28 van de Kieswet; echter dat hij met de ombudsman wel begrip kan opbrengen voor stembureaus die kiezers die de stemgegevens niet kunnen lezen, hebben toegestaan zich te laten bijstaan'. Daarbij heeft de Minister aangegeven 'dat het belangrijk is dat iedereen die zelfstandig zijn keus kan bepalen, dit recht kan uitoefenen en dat hij voornemens is te bezien of artikel J 28 van de Kieswet moet worden aangepast, in die zin dat bijstand kan worden verleend aan kiezers die zelfstandig in staat zijn hun keus te bepalen, maar niet bij machte zijn een stem uit te brengen'. Tevens heeft de Minister aangegeven 'te bezien of kiezers volgens een bepaald protocol bijstand moet worden verleend'. In antwoord op vragen over het probleem dat in Nederland in het stembokje alleen door de namen van kandidaten te lezen een stem op een persoon kan worden uitgebracht⁸ (en niet bijvoorbeeld door een foto van een kandidaat of een logo van een partij te herkennen), antwoordde de Minister dat 'leesvaardigheid van groot belang is voor het uitbrengen van een stem; een kiezer die niet of slecht kan lezen kan zich wel van tevoren laten informeren over de op het stembiljet voorkomende lijsten en over de volgorde waarin deze op het stembiljet zijn geplaatst'. De Minister gaf tevens aan 'te beseffen dat dit niet ideaal is en dat hij zich kan voorstellen dat een onafhankelijke commissie (bedoeld is de Adviescommissie Inrichting Verkiezingsproces) in zijn onderzoek ook de toegankelijkheid van het stemproces voor kiezers die moeite hebben met lezen, zal betrekken'.

(2) De tweede ontwikkeling die hier genoemd kan worden is het voorstel tot wijziging van de Grondwet, strekkende tot het vervallen van de bepaling over het uitsluiten van wilsonekwamen van het kiesrecht.⁹ Indien het wetsvoorstel ook in tweede lezing wordt aangenomen¹⁰, zullen personen die wegens een geestelijke stoornis onder curatele zijn gesteld, niet langer zijn uitgesloten van het kiesrecht. Aanleiding voor dit voorstel vormde een uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State¹¹ waarin de Afdeling stelt dat de categoriale uitsluiting van deze groep personen van het kiesrecht in zijn algemeenheid weliswaar niet strijdig is met het Internationaal Verdrag Burgerlijke en Politieke Rechten (IVBPR), maar dat in een concreet geval uitsluiting onredelijk kan zijn. Een belangrijk argument om te komen tot het schrappen van de kiesrechtuitsluiting van deze groep mensen is de gegroefde, en door de regering gedeelte opvatting, dat het felt dat iemand onder curatele is gesteld wegens een geestelijke stoornis, nog niet betekent dat hij in geen enkel opzicht in

⁸ Zie de Tweede Kamervragen 2006-2007, nr. 306.

⁹ Kamersstukken II 2006-2006, 30 471.

¹⁰ Behandeling van het wetsvoorstel in tweede lezing heeft op 4 december 2007 in de Tweede Kamer plaatsgevonden.

¹¹ Uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State van 29 oktober 2003, zaaknr. 200300512/1, AB 2003, 463.

Datum
22 januari 2008

Ops. kenmerk
2008-000029085

Onderdeel
Kiesraad

Blad
5 van 11

staat is zijn belangen te behartigen en zijn wil te bepalen.¹² Uit de Kamerstukken blijkt verder dat de regering hiermee een bijdrage wil leveren aan de verdere emancipatie van mensen met beperkte verstandelijke vermogens.¹³

3. Bijstandverlening in het stemlokaal

De Kiesraad heeft zich afgevraagd in hoeverre het argument van het gevaar van ongewenste beïnvloeding voor de kiezers die anders dan wegens hun lichamelijke gesteldheid hulp behoeven, geleid op de genoemde ontwikkelingen, nog doorslaggevend zou moeten zijn. Hierbij is de Kiesraad zich goed bewust van de maatschappelijke aandacht die het onderwerp (begrijpelijkerwijs) krijgt.

De Kiesraad is van oordeel dat voor alle kiezers als uitgangspunt dient te gelden dat zij zelfstandig in staat moeten zijn om hun wil te kunnen bepalen. Indien kiezers dit niet kunnen, dan worden zij geacht het kiesrecht niet uit te oefenen. Dit algemene uitgangspunt hangt samen met de aard van het kiesrecht zelf: aan de stem van een kiezer die door zijn geestelijke gesteldheid niet in staat is een keuze te maken, kan immers geen betekenis worden toegekend.

Een ander belangrijk uitgangspunt bij de beantwoording van de aan de orde zijnde vragen heeft te maken met het niveau waarop de relevante afwegingen worden gemaakt. Stembureauleden moeten niet in de positie worden gebracht dat er in het stemlokaal discussie kan ontstaan over de vraag of een kiezer tot de stemming moet worden toegelaten. De regels over de vraag of iemand gerechtigd is om deel te nemen aan de stemming dienen helder en toepasbaar te zijn. Dit is niet alleen van belang met het oog op de orde in het stemlokaal, maar ook in verband met het feit dat het oordeel over de wezenlijke vraag of iemand aan de stemming mag deelnemen, ten principale - onder andere vanuit een oogpunt van gelijke behandeling - op basis van algemeen geformuleerde uitgangspunten moet worden gegeven.

a. Bijstandverlening vanwege een verstandelijke beperking

Uit de parlementaire behandeling van het in tweede lezing ahangige wetsvoorstel tot wijziging van de Grondwet blijkt dat het niet mogelijk is om de groep wilsonbekwame kiezers zodanig af te bakenen dat deze in geen enkel geval meer opgeroepen wordt voor de verkiezingen.¹⁴ In het verleden gold de fictie dat geestelijk onbekwamen via de uitsluiting van de onder curatele gestelde personen van het kiesrecht niet worden opgeroepen voor een verkiezing.

¹² Kamerstukken II, 2005-2006, 30 471, nr. 3, p. 3.

¹³ Onder meer Kamerstukken II 2005-2006, 30 471, nr. 5, p. 3.

¹⁴ Dit in tegenstelling tot hetgeen de Adviescommissie Inrichting verkiezingsproces in haar rapport 'Stemmen met vertrouwen' aangeeft namelijk dat leidend is de vraag of een persoon een oproepingskaart (danwel kiezerspas of stempas) ontvangt.

Datum
22 januari 2008

Ops kenmerk
2008-000028084

Onderdeel
Kiesraad

Blad
0 van 11

Inmiddels is gebleken dat hier inderdaad sprake is van een fictie. Of iemand onder curatele wordt gesteld, hangt immers niet alleen af van de geestelijke gesteldheid van betrokkene, maar ook van bijvoorbeeld afwegingen van financiële aard. Met de te verwachten afschaffing van de uitsluiting van onder curatele gestelden in de nabije toekomst, is de vraag naar de uitoefening van het kiesrecht van mensen met een geestelijke beperking in volle omvang aan de orde.

Binnen de groep kiezers met een geestelijke beperking kan een onderscheid worden aangebracht tussen vier groepen kiezers:

- a. kiezers die in staat zijn om hun wil te bepalen en hun stem zelfstandig uit te brengen;
- b. kiezers die in staat zijn om hun wil te bepalen, maar niet in staat zijn om dat door middel van het invullen van het stembiljet dan wel het bedienen van de stemmachine te effectueren;
- c. kiezers die niet in staat zijn om zelfstandig hun wil te bepalen, maar wel in staat zijn een stembiljet in te vullen of een stemmachine te bedienen;
- d. kiezers die noch in staat zijn hun wil te bepalen, noch in staat zijn een stembiljet in te vullen of een stemmachine te bedienen.

Duidelijk is dat het niet eenvoudig is vast te stellen binnen welke groep een kiezer zich bevindt. Nu het formele criterium van de onder curatelestelling voor de toegang tot de stemming wordt afgeschaft - een criterium dat ook in de huidige praktijk al niet eenduidig is - dient de vraag zich aan of een materiële criterium moet worden toegepast. Vaststaat immers dat er een beoordeling moet worden gemaakt, wil men kunnen blijven volhouden dat alleen personen die zelfstandig hun wil kunnen bepalen aan de stemming mogen deelnemen.

De Kiesraad is na ampele overweging van oordeel dat in het proces van de stemuitbrenging geen plaats is voor de toetsing aan materiële criteria. Van leden van een stembureau kan en mag niet worden gevraagd de geestelijke gesteldheid van kiezers te beoordelen. Het risico van willekeur is reëel: de Kiesraad ziet niet voor zich hoe kan worden voorkomen dat de stembureaus deze beoordeling op een verschillende manier maken.¹⁵ De leden van het stembureau hebben bovendien alle aandacht nodig voor de afwikkeling en bewaking van het stemproces en de handhaving van de orde in het stemlokaal.¹⁶

¹⁵ Een van de overwegingen van de Gemeentelijke Ombudsman Amsterdam in zijn eerder genoemde rapport van 2 oktober 2007 luidt dat 'doordat aan de ene kiezer meer bijstand mocht worden verleend of werd verleend door het stembureau bij de uitvoering van de stemprocedure dan aan de andere, in strijd met het gelijkheidsbeginsel is gehandeld'.

¹⁶ In de door het secretariaat van de Kiesraad georganiseerde bijeenkomsten met vertegenwoordigers van hoofdstembureaus wordt het belang van eenduidige regels door de betrokkenen uit de uitvoeringspraktijk benadrukt.

Datum
22 januari 2008

Omrekenmerk
2008-000020065

Onderdeel
Kiesraad

Bijl
7 van 11

De enige manier om te voorkomen dat de kiezers afhankelijk worden van een oordeel van het stembureau over hun geestelijke gesteldheid, is door uit te gaan van de fictie dat de wils(on)bekwaamheid van de kiezer kenbaar wordt in het al dan niet aanwezige vermogen om die wil te effectueren door het uitbrengen van de stem. Het systeem handhaaft zichzelf zodoende in de praktijk.¹⁷ De Kiesraad is zich ervan bewust dat sommige kiezers hierdoor kunnen worden benadeeld (de groep onder b) en dat er ook kiezers zullen zijn die hun stem kunnen uitbrengen terwijl zij eigenlijk geacht worden geen gebruik te maken van het kiesrecht (de groep onder c). Hij ziet echter geen andere mogelijkheid dan het strikt hanteren van de regel dat kiezers in het stemlokaal niet alleen zelf hun wil moeten kunnen bepalen, maar ook zelf hun stem moeten kunnen uitbrengen. Normaliter is dit namelijk de enige handeling waaruit blijkt of een kiezer zelfstandig zijn wil kan bepalen. Overigens wijst hij erop dat de groep kiezers zoals hiervoor onder b benoemd, natuurlijk wel de keuze kan maken om zijn stem bij volmacht uit te brengen, mocht bij voorbeeld de stemmachine te ingewikkeld zijn.

Alles afwegende is de Kiesraad dan ook van oordeel dat er in het verkiezingsproces geen plaats is voor bijstand aan kiezers met een geestelijke beperking. Dit uitgangspunt, dat al ten grondslag ligt aan het huidige artikel J 28 van de Kieswet, wint aan belang bij de afschaffing van de uitsluiting van de onder curatele gestelden. Hij adviseert u dan ook aan de in het algemeen tot nu toe gevolgde interpretatie van artikel J 28 van de Kieswet strikt de hand te houden.

b. Bijstandverlening vanwege analfabetisme of het niet of onvoldoende beheersen van de Nederlandse taal

Zoals al eerder is opgemerkt, geldt voor deze groep kiezers dat men in het algemeen zeer goed in staat is zelfstandig zijn wil te bepalen. Bij deze groep kiezers kan zich in de praktijk de situatie voordoen dat het daadwerkelijk uitbrengen van de stem in het stemhokje moeilijkheden oplevert. Onder meer in het eerder aangehaalde rapport van de Gemeentelijke Ombudsman Amsterdam valt te lezen welke situaties zich ten aanzien van deze groep kiezers tijdens de afgelopen gemeenteraads- en Tweede Kamerverkiezingen hebben voorgedaan.

De Kiesraad acht met name voor deze groep kiezers het gevaar van ongewenste beïnvloeding van de wil in het stemlokaal reëel aanwezig; niet te controleren valt wat er zich precies in het stemhokje afspeelt indien een kiezer bij het uitbrengen van zijn stem wordt bijgestaan,

¹⁷ Zie ook de reactie van de Kiesraad op het rapport 'Stemmen met vertrouwen' van de adviescommissie inrichting verkiezingsproces' van 15 oktober 2007, p. 7, te vinden op www.kiesraad.nl.

Datum
22 januari 2008

Ops. kenmerk
2008-0000029006

Onderdeel
Kiesraad

Blad
6 van 11

De Kiesraad ondersteunt het standpunt van het kabinet om, overeenkomstig een eerder advies van de Kiesraad¹⁸, in de nieuwe wetgeving te regelen dat gemeenten verplicht zijn om (gespreid over de gemeente) stemlokalen aan te wijzen die toegankelijk zijn voor kiezers met een beperking. In dat kader kan gedacht worden aan een audiomachine. Op deze manier kan deze groep kiezers, binnen een daartoe aangewezen stemlokaal, volledig zelfstandig zijn stem uitbrengen.

Tot slot merkt de Kiesraad hier op dat voor specifiek de groep kiezers die wel zelfstandig zijn wil kan bepalen maar om andere redenen moeite heeft met het uitbrengen van zijn stem, de mogelijkheid bestaat om, net als voor iedere kiezer, door middel van het verlenen van volmacht, gebruik te maken van het stemrecht.

c. Demonstratie van de stemprinter in het stemlokaal

Ten aanzien van de opmerking in het kabinetsstandpunt dat aan kiezers die dat nodig hebben een demonstratie kan worden gegeven van het gebruik van een stemprinter, merkt de Kiesraad het volgende op.

Allereerst geldt, zoals hiervoor ook opgemerkt, dat een kiezer zelfstandig in staat moet zijn om zijn wil te bepalen en vervolgens om zijn stem zelfstandig uit te brengen. De Raad kan zich voorstellen dat algemene instructiebijeenkomsten over een nieuw te gebruiken stemprinter in de toekomst wenselijk zijn, maar wijst een demonstratie van een stemprinter op de dag van de stemming in het stemlokaal nadrukkelijk af. Gelet op de beperkte beschikbaarheid van stemprinters, veronderstelt de Kiesraad dat een instructie zal plaatsvinden op dezelfde stemprinter als waarop daadwerkelijk wordt gestemd.

Het belang van het handhaven van orde in het stemlokaal, het in de praktijk zeer moeilijk te controleren onderscheid tussen het geven van een instructie over de stemprinter en het daadwerkelijk uitbrengen van een stem, en het ook hier aanwezige gevaar van ongewenste beïnvloeding van de kiezer, wegen voor de Kiesraad zwaar.

4. Bijstandverlening door stembureauleden die tevens kandidaat zijn

Bijstand aan een kiezer kan door een lid van het stembureau of door een door betrokkene aangewezen persoon worden verleend. Uit de parlementaire behandeling van de Kieswet 1989 blijkt dat het verlenen van bijstand bij voorkeur geschiedt door een derde doch ook, desgevraagd, door een van de leden van het stembureau mag worden verleend.¹⁹ Het initiatief voor bijstandverlening door een stembureau lid dient nadrukkelijk bij de kiezer te liggen.

¹⁸ Zie het advies van de Kiesraad inzake inzet van voor gehandicapten aangepaste voorzieningen in stemlokalen van 31 juli 2008, te vinden op www.kiesraad.nl.

¹⁹ Kamerstukken II, 1987-1988, 20 264, nr. 3, p. 129.

Datum
22 januari 2008

Ops kenmerk
2008-0000029006

Onderdeel
Kiesraad

Blad
9 van 11

De Kiesraad heeft zich gebogen over de vraag of bijstandverlening door een stembureau lid dat tevens kandidaat is voor de betreffende verkiezing, wenselijk is. Deze vraag diende zich onder meer aan naar aanleiding van een vermoeden van manipulatie van een stemcomputer door een stembureau lid die tevens kandidaat was voor de betreffende gemeenteraadsverkiezingen van 7 maart 2006.²⁰

De Kiesraad hecht eraan het belang van neutrale en objectieve stembureau leden te benadrukken. Bij de uitvoering van de werkzaamheden door stembureau leden dient iedere (schijn van) belangenverstrengeling voorkomen te worden. Hierbij is niet zozeer de vaardigheid van een individueel stembureau lid om belangen te scheiden, maar vooral het effect dat een stembureau lid tevens kandidaat kan hebben op de kiezer, van belang. Vermoeden moet worden dat personen die direct belang hebben bij de uitkomst van de verkiezing – kandidaten – via hun lidmaatschap van een stembureau invloed zouden kunnen uitoefenen op de verkiezingsresultaten. De Raad adviseert gemeenten om hiermee bij de benoeming van stembureau leden voldoende rekening te houden. Mocht een gemeente besluiten toch een kandidaat als stembureau lid te benoemen, dan beveelt de Kiesraad aan dit lid geen bijstand in het stemlokaal te laten verlenen. De Kiesraad is voornemens om de praktijk op dit punt de komende jaren nauwlettend te volgen. Mocht een evaluatie hiertoe aanleiding geven, dan acht de Kiesraad nadere regels op dit punt goed voorstelbaar.

In het advies van de Kiesraad naar aanleiding van de evaluatie van de Tweede Kamer-, provinciale staten en Eerste Kamerverkiezingen 2006/2007 is reeds gewezen op het belang van een tijdige en heldere instructie van stembureau leden en op het belang van duidelijkheid over de toepassing en uitleg van wet en regelgeving. Bij deze instructie dient ook voldoende aandacht te zijn voor het opnemen van bezwaren van de in het stemlokaal aanwezige kiezers in het proces-verbaal, bijvoorbeeld over wijze waarop bijstand is verleend door een stembureau lid.²¹ Na afloop van de verkiezingen kan het centraal stembureau zich zodoende aan de hand van de processen-verbaal een oordeel vormen over eventuele bezwaren.

²⁰ Het Gerechtshof 's-Hertogenbosch heeft het verdachte stembureau lid van de gemeente Landerd recentelijk in hoger beroep veroordeeld tot een werkstraf van 240 uur en zes maanden voorwaardelijke gevangenisstraf wegens het delict van artikel 127 Wetboek van Strafrecht (het plegen van bedriegelijke handelingen bij verkiezingen). Gerechtshof 's-Hertogenbosch 18 januari 2008, nr. 20-001476-07, gepubliceerd op www.rechtspraak.nl.

²¹ Zie artikel J 35, lid 2 en 3, van de Kieswet.

Datum
22 januari 2008

Org. kenmerk
2008-0000029085

Onderdeel
Kiesraad

Blad
10 van 11

5. Conclusie

De Kiesraad adviseert u om de huidige bepaling van artikel J 28 van de Kieswet te handhaven. Voor de groep kiezers met een verstandelijke beperking wijst de Kiesraad op de wenselijkheid om het yerelste van het zelfstandig kunnen bepalen van de wil en het daadwerkelijk effectueren daarvan door zelfstandig een stem uit te brengen, te handhaven. Zowel ten aanzien van de kiezers die analfabeet zijn of de Nederlandse taal niet of onvoldoende beheersen als ten aanzien van kiezers met een verstandelijke beperking acht de Kiesraad het gevaar van ongewenste beïnvloeding bij het bieden van bijstand bovendien te groot.

De Raad realiseert zich dat zich hiermee ook in de toekomst opnieuw een aantal schrijvende gevallen kan voordoen en betreurt dit, maar acht, gelet op het uitgangspunt van het zelfstandig kunnen bepalen van een wil om te kunnen stemmen, het gevaar van ongewenste beïnvloeding van de wil van de kiezer doorslaggevend.

De Kiesraad hecht eraan dat er voor beide groepen kiezers tijdig heldere voorlichting beschikbaar is. Duidelijkheid over de gewenste toepassing van artikel J 28 van de Kieswet kan naar het oordeel van de Raad een belangrijke bijdrage leveren aan een gelijke behandeling van kiezers in het stemlokaal.

De Kiesraad acht het niet wenselijk dat op de dag van de stemming in het stemlokaal een demonstratie van de stemprinter aan kiezers wordt gegeven, nu deze demonstratie vermoedelijk zal plaatsvinden met behulp van de stemprinter die daadwerkelijk zou worden gebruikt in het verkiezingsproces en het onderscheid tussen een demonstratie en het daadwerkelijk stemmen lastig te maken zou zijn. Ook hier acht de Raad het gevaar van ongewenste beïnvloeding bovendien te groot.

De Kiesraad adviseert gemeenten om bij de benoeming van stembureauleden voldoende rekening te houden met het belang dat stembureauleden hun werkzaamheden neutraal en objectief uitvoeren. In dat verband ontraadt hij gemeenten kandidaten als lid van een stembureau te benoemen. Indien een kandidaat toch benoemd wordt als stembureau lid, beveelt de Raad aan dit lid